

Brest-Litovsk Barış Antlaşması

Sovyet Rusya'nın 3 Mart 1918'de İttifak Devletleri ile yaptığı Barış Antlaşması.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk üç yılı, Rusya için oldukça zor geçti. Cepelerde istenilen neticelerin elde edilememesi ve savaşın derinleştirdiği sorunlar, Rusya kamuoyunda savaşın bitmesi gerektiğine olan inancı arttırdı. Krizin içinden çıkılamayan bir hal alması Şubat Devrimi'ne yol açtı. Devrim ile son İmparator II. Nikolay tahttan indirilirken, iktidarı ele alan Geçici Hükümet beklentilerin aksine savaşa devam etme kararı aldı ve Rus-Alman cephesinde savaş yeniden başladı. Kafkas Cephesi'nde ise Mayıs 1917'den sonra adı konmamış bir ateşkesin varlığı hissediliyordu.

1917 Rus Devrimini müteakip 7 Kasım'da başarılı bir darbeyle Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, barış ümitlerini yeniden canlandırdılar. 26 Ekim/ 8 Kasım 1917'de Lenin imzasıyla halklara hitaben yayınlanan "Barış Kararnamesi"nde savaşan taraflar herhangi bir toprak ve tazminat talebinde bulunmaksızın âdil ve şeffaf bir barışa davet ediliyorlardı. Lenin bu kararnamede milletlere kendi geleceklerini tayin ve azınlıkların da haklarının tanınmasını talep etmişti. Kararnamedeki "self-determinasyon" ilkesi, daha sonra Brest-Litovsk'ta yürütülecek olan barış müzakerelerinde Sovyet tarafı için esas teşkil edeceği gibi, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihinde Kongre'de yapacağı konuşmaya atfen tarihe "**Wilson İlkeleri**" olarak geçecek olan prensiplere de ilham kaynağı olacaktı.

1917 kışında **Lenin**, öncelikle ülke içinde toparlanma ve istikrarın sağlanması için Rusya açısından acil bir barışı zorunlu görüyordu. Lenin'e göre Rusya'da Sovyet rejiminin devamı, ülke dışına devrim ihraç etmekten daha öncelikli bir meseleydi. Bolşevikler, Almanya ile yapılacak mütareke görüşmelerinde Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefikleriyle birlikte masaya oturmak istiyorlardı. Ancak Çarlığın müttefikleri tarafından resmî olarak tanınmadığından dolayı bu prensipler temelinde ilân ettiği barış çağrısına yanıt alamayan Sovyet Hükûmeti (*Soviet narodnykh kommissarov-Sovnarkom-Halk Komiserleri Konseyi*), ateşkes müzakerelerini İttifak Devletleri ile tek taraflı olarak yürütmeye karar verdi. Bunun üzerine 26 Kasım 1917'de Alman ordularının Doğu Cephesi Komutanlığı'na başvuruda bulunuldu. Almanya'nın yanı sıra Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne ateşkes teklifi götürüldü. 3-15 Aralık 1917 tarihleri arasında, bugün Belarus sınırları içinde kalan Brest-Litovsk şehrinde yapılacak ateşkes müzakerelerinde Sovyet tarafını, *Bütün Rusya Merkezî Yürütme Komitesi'nin (Vserossiyskiy tsentralniy ispolnitelnyy komitet)* görevlendirdiği ve Lev Kamenev, Anastasiya Bitsenko, Grigoriy Sokolnikov, Sergey Maslovskiy'nin de aralarında bulunduğu Adolf J. Joffe başkanlığındaki heyet temsil etti. Almanya heyetinin başında ise İttifak Devletleri Doğu Cephesi Başkomandanı (*Oberkommando-Ostfront*) General General Max Hoffman bulunurken, Avusturya-Macaristan heyetini temsilen Başkomutanlık (*Armee Oberkommando*) tarafından Yarbay Herman Pokorny atandı. Bulgaristan tarafını Albay Petur Gançev, Osmanlı tarafını ise Berlin Askerî Ataşesi Zeki Paşa temsil etti. Almanya tarafından Hans von Rosenberg, Avusturya-Macaristan tarafından ise Kajetan Mérey von Kapos-Mére gayri resmî temsilci olarak Brest-Litovsk'a gönderildi. Nitekim Ateşkes görüşmelerini askerî temsilcilerin yürütmesi kararlaştırıldığından dolayı ilk aşamada diplomatların görevleri tamamen danışmanlıkla sınırlandırılmıştı. Sovyet delegasyonu, ateşkes müzakerelerinin başından itibaren "savaşan tarafların halklarının demokratik özelemleri"ne vurgu yaparak, ilk defa temsil edildiği bir uluslararası toplantıda Bolşevik propagandasını başarılı bir şekilde kullanmaya gayret etti. Sovyet Hükûmetinin Dış İlişkiler Komiseri (*Narodniy komissar inostrannih del*) Lev Trotskiy, 6 Aralık'ta eski rejimin müttefikleri olan İtilâf Devletlerine ateşkes çağrısını yineleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Trotskiy'nin çağrısına yanıt gelmemesi üzerine Sovyet heyeti, İttifak Devletleriyle müzakerelere tek başına devam etme kararı

almıştır. Müzakerelerin sonunda Sovyet Hükûmeti ile Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 15 Aralık'ta 11 maddeden oluşan bir ateşkes imzalamasını müteakip, ateşkesin başlangıç tarihi olarak belirlenen 17 Aralık 1917 tarihinden itibaren İttifak Devletlerinin Rusya ile muharebeleri fiilen sona ermiş oldu. Bunun ardından 5/18 Aralık'ta Osmanlı Devleti ile Bolşevik Hükûmeti arasında imzalanan 14 maddelik Erzincan Ateşkesi ile Kafkasya ve Doğu Anadolu cephesindeki muharebeler de fiilen son buldu. Buna göre ateşkes Baltık, Karadeniz ve Doğu Anadolu cephelerinde aynı anda başlayacak, bütün cephelerde 14 Ocak'a kadar askerî hareketliliklerin tamamı durdurulacaktır.

Ateşkesin ardından 22 Aralık'ta Almanya Dışişleri Bakanı Richard von Kühlmann'ın başkanlığında başlayıp 28 Aralık'a kadar sürecek olan barış görüşmelerinin ilk faslına geçilmiştir. Barış görüşmelerinde Dışişleri Bakanları Brest-Litovsk'a gelinceye kadar gönderilen diplomatlar devletlerini temsil edeceğinden dolayı Berlin Sefiri İbrahim Hakkı Paşa, Osmanlı Devleti adına başlangıçta müzakereleri yürüten yetkili kişi olarak atanmıştır. Daha sonra Sadriâzâm **Talât Paşa**, Hâriciye Nâzırı Ahmed Nesimî Bey ve askerî uzman sıfatıyla **Ahmed İzzet Paşa** Brest-Litovsk'taki Osmanlı delegasyonuna katılacaktır.

Brest-Litovsk'daki görüşmeler öncesinde **Enver Paşa**'nın Kafkasya'da ortaya çıkan yeni durumu Osmanlı Devleti lehine çevirme çabası dikkat çekmektedir. Bolşeviklerin barış masasına oturacağına anlaşılmasının ardından Enver Paşa, 12 Aralık 1917'de İstanbul'daki Alman Askerî Ataşesi Lossow aracılığıyla Almanya'nın barış görüşmelerinde, 1878 Berlin Antlaşması'yla Rusya'ya bırakılan Kars, Ardahan ve Batum'un Osmanlı Devleti'ne verilmesi için yardımcı olmasını ve yine aynı gün Berlin askerî ataşesi Zeki Paşa'ya çektiği telgrafta, Alman Orduları Yüksek Komutanlığı nezdinde bu konuda girişimde bulunmasını istemişti. General von Lossow'a göre; Osmanlı Devleti'nin Kars, Ardahan ve Batum'u istemesi bir prestij meselesi olarak görülmekteydi. Kühlmann ise Osmanlı taleplerine "sempati" ile baktıklarını, ancak bu konuda bir söz verilmemesi gerektiği konusunda İstanbul'daki Alman Büyükelçisini uyardı. Bununla birlikte Kühlmann, 25 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'tan bizzat Enver Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Kafkasya'da sınırın Osmanlı Devleti lehine yeniden çizilmesi talebini olumlu karşıladığını ve bunun için çaba sarf edeceğini bildiriyordu. Kühlmann, bölge halkının istemesi durumunda Rusların buna karşı koyamayacağını ve Kars, Ardahan ve Batum'un halkoylaması ile Osmanlı Devleti'ne katılabileceğini de ekliyordu. Brest-Litovsk'taki Türk heyeti de bu konuda kararlı bir duruş sergilemiştir.

Müzakerelerin ilk faslında Sovyet delegasyonu, Lenin'in "Barış Dekreti" temelindeki "ilhaksız, tazminatsız, kendi kaderini tayin hakkına dayanan" barış taleplerini yineledikleri gibi ekonomik abluka, eşitsiz ticaret antlaşmaları, özel gümrük birlikleri gibi uygulamaları da reddettiklerini vurguladı. Bu süreçte Almanya ile Sovyet Hükûmeti arasında özellikle Baltık ve Doğu Avrupa'da Alman işgalindeki toprakların geleceği konusunda anlaşmazlık çıkınca, müzakerelerin ilk faslında bir uzlaşmaya varılamadı. Görüşmelerdeki tikanıklık nedeniyle Sovyet delegeleri müzakerelere 28 Aralık 1917'de ara vererek, detayları danışmak üzere Petrograd'a hareket ettiler.

Barış görüşmelerinin bu ilk faslının son gününde Türk ve Rus delegeleri arasında uzun bir görüşme gerçekleşti ve Ruslar, işgal ettikleri yerleri boşaltacaklarına dair söz verdiler. Ancak bu söz ile ne kastettikleri daha sonra ilan edecekleri kararnamede ortaya çıkacaktı.

9 Ocak 1918'de başlayan müzakerelerin ikinci faslında Sovyet heyetini Dışişleri Komiseri **Lev Trotskiy** ve Dış Propaganda Bürosu Âmiri Karl Radek temsil edecektir. Trotskiy, Bolşevik hareketin karizmatik liderleri arasında yer alıyor, politik nutuk ve retorikte güçlü bir siyasetçi olarak tanınıyordu. Dış propagandadan sorumlu Radek'in de heyete

seçilmesi tesadüf değildi. Nitekim Sovyet Hükûmeti, Çarlık Rusya ile İtilâf Devletlerinin yaptığı gizli antlaşmaları Kasım sonundan itibaren yayınlamaya başlayarak uluslararası sahada meşrûyetini sağlamaya çalışıyor ve halklar arasındaki propaganda faaliyetlerini de arttırıyordu. Bir başka deyişle Sovyet diplomasisinin Brest-Litovsk görüşmelerinin başından itibaren Almanya başta olmak üzere Avrupa'daki işçi sınıfı ve sâir halk tabakalarını etkilemeye dönük bir strateji izlediği görülmektedir. Bolşevik temsilcilerin bu stratejisini anlayan Almanya'nın, Sovyet heyetinin müzakereleri Stokolm'e taşıma teklifini reddetmesi üzerine görüşmeler, Brest-Litovsk'ta devam edecektir.

Doğu Anadolu'ya yönelik "self-determinasyon" prensibinin 11 Ocak'ta Bolşevikler tarafından ilân edilmesi ve Trotskiy'nin Alman halkını etkilemeye dönük propaganda faaliyetlerine gerek Osmanlı Devleti gerekse de Almanya, Ukrayna milliyetçileriyle görüşmelere başlayarak yanıt verdiler. Almanya'nın daha önce Sovyet heyetine dayattığı "Baltık hattı"nda ısrar etmesi ve Ocak ayı başında Berlin'de anayasal bir kriz çıkması üzerine görüşmelerin ikinci faslı da sonuçsuz dağıldı. Müteakiben Avusturya'da da işçi sınıfı arasında huzursuzluk ve gösteriler baş gösterdi. Bu bakımdan 1918 başında Trotskiy'nin Avrupa'da devrimci ayaklanmalar çıkarmayı hedefleyen hesapları olası gözüküyordu. Almanya'da bütün ülkeye yayılan grevleri ve Avusturya'daki bu huzursuzlukları kendi lehine kullanmak isteyen Trotskiy, Almanya'nın Doğu Avrupa'da işgal altında tuttuğu topraklar ile ilgili ultimatunun ardından fikir teatisi için Petrograd'a döndü. Bolşevik liderler arasında Almanya'nın dayatmaları üzerine sert tartışmalar da böylelikle başlamış oldu. Ocak 1918'de Rusya'daki genel manzaraya bakıldığında Sovyet Hükûmeti'nin ikiye ayrıldığı görülmektedir: Lenin'in başını çektiği ve barışın bir an önce yapılmasına meyilli grup ile Trotskiy'nin başını çektiği ve Alman dayatmalarına boyun eğmeyip müzakereleri uzatmaya çalışan grup.

Müzakerelerdeki kilitleme noktası, Alman işgali altındaki Doğu Avrupa'daki toprakların geleceği meselesiydi. İlk iki fasılda "self-determinasyon" meselesi, başlıca konulardan birini teşkil etmiştir. İttifak Devletleri ise fiilen işgal altında tuttuğu Doğu Avrupa'daki Çarlık Rusya'ya ait toprakları, "self-determinasyon" ilkesi üzerindeki anlaşmazlıkları gerekçe göstererek daha uzun süreyle kontrol altında tutmayı teminat altına almaya çalışıyordu. Nitekim bu dönemde Polonya, Litvanya, Kurlandiya (Letonya) gibi bağımsızlığını ilân eden ülkelerin temsilî organları, Alman ve Avusturya korumasını talep etmekteydiler. Bolşevik tarafı ise bu ülkelerdeki meclislerin meşrû olmadığını ileri sürmekte, halkların geleceğini tayin edecek meşrû halkoylamalarına zemin teşkil etmesi için Alman işgal kuvvetlerinin geri çekilmesini istemekteydi.

Müzakerelerin ikinci faslında Türk heyetini Talât Paşa, Nesimi Bey, İbrahim Hakkı Paşa, Ahmet İzzet Paşa, **Hüseyn Rauf Bey**, Vehbi Bey, Sadık Bey ve Kemal Bey temsil etti. Bu fasılda heyet açısından hayal kırıklığı yaratan gelişme, 11 Ocak 1918 tarihinde Lenin, **Stalin** ve Bonç-Bruyeviç imzasını taşıyan "13 nolu kararname"'nin ilanıydı. Bu kararname, Doğu Anadolu'dan Rus askerî birliklerinin çekilmesinin ardından orada Ermeni komitalarının kurulması ve daha önce yerlerini terk eden Ermenilerin geriye dönüşü konularını içeriyordu. Brest-Litovsk'taki Türk heyeti bu kararnameden endişe duyarak Enver Paşa'ya gönderdikleri yazıda, mevcut şartlar dâhilinde askerî harekâttan başka bir çare olmadığı ve gerekirse Almanlardan da kuvvet istenerek Karadeniz yoluyla Batum'a asker çıkarılmasını öneriyordu. Bu arada Hâriciye Nâzırı Ahmet Nesimi Bey, Trotskiy ile 18 Ocak 1918'de Sovyet Rusya'nın Ermenistan siyasetini konuşmuştu. 13 nolu kararnameye tepkisini gösteren Ahmet Nesimi Bey, Ermenilerin silâhlandırılmasının sonucunda meydana gelecek olaylardan Sovyet Rusya'nın sorumlu olacağını vurguladı. Trotskiy'den olumlu bir yanıt alamayan Ahmet Nesimi Bey, askerî hazırlıkların yapılması gerektiğine yönelik kanaatini Enver Paşa'ya ilettiler. Enver Paşa da bunun üzerine Vehib Paşa'ya gereken talimatları verdi.

29 Ocak'ta Trotskiy'nin dönüşü üzerine 30 Ocak'ta müzakereler yeniden başladı ve 10 Şubat'a kadar sürdü.

Almanya'nın Ukrayna'daki *Merkezî Rada* yani milliyetçi gruplarla uzlaşması, Sovyet delegasyonunun elini gittikçe zayıflatıyordu. Lenin, Şubat başında yaptığı açıklamalarda Rada'nın Ukrayna'da iktidardan düştüğünü ve Harkiv merkezli Sovyet Hükûmetinin Kiev'de iktidara geçtiğini, devrimin Finlandiya'da yayıldığını, Kozak birliklerinin devrimcilere katıldığını beyan ederek Almanlara gözdağı verdi. Ancak Almanlar ve Avusturyalılar, mağlup Rada ile anlaşıp Sovyetler üzerinde baskı kurmaya devam ettiler.

Barış müzakerelerinin bu faslında 1 Şubat günü Talât Paşa, Nesimi Bey, Hakkı Paşa ve İzzet Paşa Kühlmann ile Rus işgali altında bulunan Türk topraklarının durumunu görüştüler. Kühlmann, Bolşeviklerin barış imzalama niyetinde olmadığını belirterek, sorunun askerî yollarla çözülmesinin ihtimal dâhilinde olduğundan bahisle, askerî hazırlık yapılması gerektiği yönündeki düşüncesini Türk heyetine ilettiler. 3 Şubat'ta da Türk heyeti ile Trotskiy başkanlığındaki Rus heyeti arasında bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede Türk heyeti, Rusya'nın işgali altındaki Türk topraklarında Ermeniler ve Gürcülerden oluşan düzensiz birliklerin varlık göstermesini protesto ettiler. Rus heyeti de Türklerin Ukraynalılarla ayrı barış yapmalarından duydukları rahatsızlıkları ilettiler. İki heyet arasında 9 Şubat'ta yapılan görüşmeden de bir sonuç çıkmadı.

Sovyet delegasyonundan Trotskiy ve **Karahan**, Almanlarla gerçekleşen sert müzakerelerin sonunda 10 Şubat'ta Alman taleplerinin kabul edilmediğini resmen beyan ettiler. Bu beyan, "ne barış ne de savaş" anlamına geliyor ve müzakerelerin bu faslı da böylelikle son buluyordu. "Ne savaş ne barış" (*ni vojna ni mir*) aslında Trotskiy'nin Brest-Litovsk müzâkerelerinde benimsediği taktikti. Lenin, Stalin ve Zinovyev'in başını çektiği grup, daha rasyonel bir yaklaşım sergileyerek ne pahasına olursa olsun Almanlarla barış yapılmasını; Trotskiy, Radek ve Nikolay Buharin grubu ise romantik devrimci yaklaşımlarına uygun olarak Alman saldırısına karşı direnmeyi savunuyorlardı. Müzakerelere damga vuran "ne savaş ne barış" sloganı Alman heyeti tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştı. Sovyet heyeti bu şaşkınlığı kendilerinin zaferi olarak değerlendirse de kısa süre sonra yaşanacak gelişmeler bunun bir zafer olmadığını gösterecekti. 17 Şubat'ta Almanların saldırıları başlatma tehdidi gelince, Sovyet tarafı Almanya'nın ciddiyetini anlamış olmakla birlikte, bu defa Berlin Hükûmetinin özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesinden sonra Batı cephesinde gittikçe sıkıştığını da fark etti. Ancak Alman kuvvetleri, Doğu Avrupa'da yeniden ilerlemeye başlamıştı. Almanların Ukrayna topraklarında başlattığı askerî harekâtın etkili olması üzerine Sovyet liderler, Lenin'in barış yaklaşımı üzerinde uzlaşsın ve 18 Şubat akşamı Almanların harekâtını yeniden değerlendiren Merkez Komite, Lenin'in teklifini kabul etti. Lâkin ertesi gün *Bütün Rusya Merkezî Yürütme Komitesi*'nde (*VTsİK-Vserossiyskiy tsentralniy ispolnitelnyy komitet*) yaşanan tartışmalarda Leninist fraksiyonun görüşleri; dolayısıyla Alman talepleri, yeniden reddedildi. Ancak Lenin barış için ne gerekiyorsa yapmaya hazırdı ve Komiteyi atlatarak *Sovnarkom* üzerinden barış kararı aldırılmayı başardı. 18 Şubat'ta Lenin, Berlin'e çektiği telgrafta Brest-Litovsk'ta Almanların ön şartlarını kabul ettiklerini bildirmesine karşın Almanlar, bir süre daha harekâta devam ettiler.

Bu sırada İstanbul'a dönmüş olan Talât Paşa ve Nesimi Bey, kabine toplantısında gelişmeleri aktardılar. Görüşmeler sonunda alınan karara göre, Almanların Ruslara verecekleri yeni bir ültimatom ile aynı zamanda Türk heyeti de kendi şartlarını ortaya koyacaktı. Bu şartlar; Doğu Anadolu'dan derhâl Rus kuvvetlerinin çekilmesini sağlama, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nın ardından savaş tazminatı olarak Rusya'ya terk edilen Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının iadesi ve şimdiye kadar Rusya ile yapılan antlaşmaların geçersiz sayılması taleplerini içeriyordu. Bu şartları ihtiva eden talimat Brest-Litovsk'ta bulunan İbrahim Hakkı Paşa'ya gönderildi.

21 Şubat tarihinde Almanya'nın ültimatomu geldi. Buna göre Rusya'nın Livonya, Kurlandiya, Estonya, Finlandiya ve

Ukrayna'dan feragat etmesi; Doğu Anadolu'da işgal altında tuttuğu toprakların Türklere teslimini hızlandırması; Rusya için dezavantajlı olan 1904 Rus-Alman Antlaşması'nı tanınması; 1925'e kadar Almanya'ya ticarî bazı ayrıcalıklar verilmesi; İttifak Devletleri içinde yaptığı devrimci ajitasyonu derhâl durdurması isteniyordu. Alman ilerleyişinin Ukrayna'nın tamamını ve hatta Baltık ülkeleri üzerinden Petrograd'ı dahi tehdit etmesi üzerine Savaş Komiserliğine atanan Trotskiy, 23 Şubat'ta Kızılordu'yu kurma kararını aldığı gibi, Sovyet Hükûmeti başkentini de Moskova'ya taşınmasına karar verdi. Almanya, askerî harekât ile gözdağı verdiği Sovyet hükûmetini, Brest-Litovsk'ta yeniden masaya oturtmayı başarmıştı. 27 Şubat'ta yeniden başlaması kararlaştırılan müzakerelerde Sovyet tarafını Sokolnikov, Çiçerin ve Karahan'ın başını çektiği yeni bir heyet temsil edecekti. Lenin'in heyetten beklentisi, barış imzalanması yolunda bütün şartların zorlanmasıydı. Riga ve Vilna şehirleri Almanlar tarafında kalacak şekilde belirlenen hattın doğusunda kalan ülkelerin halklarına da halkoylaması hakkı verilmesi kabul edildi. Sovyet temsilcilerin Alman dayatmalarını defalarca protesto etmelerine karşın bu süreçte "Devrimin kazanımlarını korumak" açısından yapabilecekleri fazla bir şey olmadığı açıktı. Savaş sırasında Türklerce ele geçirilememiş olan Kars, Ardahan ve Batum'un da iadesi, 28 Şubat'taki bu müzakerelerde tartışıldı. Alman heyetiyle görüşme gerçekleştiren İbrahim Hakkı Paşa, buraların iadesi konusunda ısrarcı oldu ve Almanların daha önce ilan ettiği ultiyatoma eklenmesini sağladı.

Brest-Litovsk görüşmelerinin dördüncü ve son faslı 1 Mart'ta gergin başladı ve yalnızca üç gün sürdü. İlk günkü oturumda söz alan Sokolnikov, barış koşullarının uzlaşma sonucunda sağlanmadığını ve barışın ellerde silahlarla kendilerine dikte edildiğini ileri sürdü. Rosenberg buna tepki göstererek, Rusya'nın kendilerine sunulan teklifi kabul etmek veya savaşa devam etmek kararını alabileceğini vurgulayarak, kararlılığını göstermiş oldu. Ön görüşmelerin ardından esas müzakerelere geçildi. Alman heyetinin başkanı Rosenberg, İttifak devletlerinin barış antlaşması taslağında yer alan maddeleri birer birer okuyarak Ruslara gerekli açıklamalarda bulundu. Rosenberg, barış taslağının IV. maddesine "Ardahan, Kars ve Batum sancakları da derhal Rus askeri tarafından boşaltılacaktır. Bu mıntıkların yeni oluşturulacak idarî, hukukî ve milletlerarası hukuk işlerine Sovyet Rusya karışmayacak ve bu mıntıklar halkına komşu devletler ve özellikle Osmanlı Devleti ile uyuşmak suretiyle yeni idare tarzını kurmasına muvafakat edecektir" hükmünün eklendiğini duyurdu.

Müzakerelerin son günü olan 3 Mart'ta söz alan Sokolnikov Kars, Ardahan ve Batum'un ultiyatoma eklenmesine itiraz etti. Erzurum-Tiflis yolunda kilit öneme sahip Kars'ın kaybedilmesinin Tiflis'i tehdit altında tutacağını, Batum'un elden çıkmasıyla da Türk kuvvetlerinin ilerlemesine imkân sağlanacağını ileri sürdü. Sokolnikov, Sovyet Rusya'nın Karadeniz kıyılarının güvenliğinin de Batum'un elden çıkmasıyla tehlikeye gireceğini vurguladı. Sokolnikov'un bu eleştirilerinin ardından söz alan İbrahim Hakkı Paşa, bölgenin Türklere ait olduğunu kapsamlı bir açıklama ile ifade etmiştir. İbrahim Hakkı Paşa, Rus delegasyonu başkanının Kars'ın elden çıkmasıyla Tiflis'in tehdit altında kalacağı endişesinin yersiz olduğunu belirterek söze başladı. Paşa, bölgenin tarihine yönelik şu değerlendirmelerle sözlerini sürdürdü: *"Türkiye'nin Ardahan, Kars ve Batum sancaklarını dört yüz yıl boyunca elinde tuttuğunu hatırlatmak isterim. Bu dönemde Rusya henüz Moskova Knezliği olarak adlandırılıyordu. Bu üç sancak Rusya'dan 2000 km ötede bulunuyordu ve bu sınırlarda tek bir Rus yaşamıyordu. Kars platosu hiçbir zaman Rusya'yı tehdit etmedi, burası yalnızca Rusya'nın saldırılarından korunma noktası oldu. Rusya ise şiddetle burayı ilhak etti. Batum konusuna gelince, Rus delegasyonu başkanı Batum'un kaybının Tiflis'le bağlantıyı koparacağını ve Kafkasya'ya karşı yapılacak bir askeri operasyon için merkez olacağını söyledi. Türkiye dört yüz yıl boyunca hiçbir zaman Batum'u Kafkasya'ya saldırı noktası olarak kullanmadı. Batum gibi böylesine bir limanı elinde tutan büyük bir imparatorluğun, küçük bir devlet olan Gürcistan'a, İngiltere'nin yaptığı gibi saldırmadığı özellikle dikkate şayândır. Bununla birlikte Rusya Kafkasya'da, Tiflis'le ticari etkileşim olarak*

rahat bir imkân sunan Poti limanı gibi yeteri kadar limana sahiptir. Konunun dışına kısmen çıkmak zorunda kalarak yaptığım konuşmadan dolayı affınızı diliyorum, ancak Rusya delegasyonu başkanının sözlerini karşılıksız bırakamazdım.” İbrahim Hakkı Paşa'nın adeta bir manifesto niteliğindeki konuşması Türk tarafının kararlığını ortaya koymaktaydı.

Sokolnikov'un itirazlarına karşı Almanlar, ultiyatodaki maddelerin müzakere dışı olduğunu ileri sürerek Bolşevik itirazlarını kesinlikle kabul etmemişlerdir. Sonuçta Brest'te imzalanacak anlaşma, Rusya açısından Lenin'in “dünya devrimi” idealinden geçici olarak vazgeçip içeride Sovyet gücünü pekiştirmek için yaptığı bir hamle olarak tarihe geçecekti. Nihayet Sokolnikov, “dünya devriminin yaklaştığına” inanarak mevcut koşullarda İttifak taleplerini reddetmenin mümkün olmadığını anladı. 3 Mart 1918'de tarihe Brest-Litovsk Barış Antlaşması olarak geçen 14 esas madde, ekler, protokollerden müteşekkil antlaşma Rusya ile Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanmıştır. Osmanlı Devleti adına barış antlaşmasını İbrahim Hakkı ve Zeki Paşa; Almanya adına Dışişleri bakanı Richard von Kühlmann, Büyükelçi von Rosenberg, General Max Hoffmann, Albay Hom; Avusturya-Macaristan adına Dışişleri bakanı Kont Ottokar Çiçerin, büyükelçi von Merey, General Csicseric von Bacsany; Bulgaristan adına Andrea Toşev, Binbaşı Peter Gançev, Thedor Anastasov ve Sovyet Rusya adına Grigoriy İakovleviç Sokolnikov, Lev Mikhailoviç Karahan, Georgiy Vasiliyeviç Çiçerin, Grigoriy İvanoviç Petrovskiy imzaladılar.

Antlaşmaya göre; daha önce Rusya İmparatorluğu'na ait olan geniş topraklardan bir kısmı Sovyetlerin elinden alınmış oluyordu. Rusya, böylelikle Polonya, Kurlandiya, Litvanya ve Baltık'taki adalar ile Riga'dan feragat etmiş, Almanya ve Avusturya bu ülkelerdeki halkların kendi geleceklerini tayininde söz sahibi olmuştur. Ukrayna ve Finlandiya bağımsız devletler olarak kabul edildi. Antlaşmanın 4. Maddesi Doğu Anadolu'da işgal altında olan yerler ve 1878 Berlin Antlaşması ile Rusya'ya geçmiş Kars Ardahan ve Batum ile ilgiliydi. Bu maddeye göre işgal edilen yerlerin Osmanlı Devleti'ne iadesi kararlaştırıldı. Bununla birlikte Kars, Ardahan ve Batum'dan Rus askerlerinin çekileceği ve daha sonrasında bölgenin geleceğinin Osmanlı Devleti ile uyumlu bir şekilde belirleneceği hükmü yer alıyordu. Bu anlamda Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye geçişi süreci başlamıştır. 1920 yılı Temmuz'unda Batum, İngilizler tarafından tahliye edilerek Gürcü işgaline izin verilince, bu durum TBMM Hükûmeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta konuya değinirken, bu işgalin Brest-Litovsk ve Trabzon muahedelerine muhalif olduğuna vurgu yapmıştır. Bununla birlikte Millî Mücadele'nin olağanüstü koşullarının olumsuz bir yansıması olarak 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla Batum'un Gürcistan'a ait olduğu kabul edilecektir.

Mustafa TANRIVERDİ

KAYNAKÇA

ŞTEYNA, B. E. (Ed), **Brest-Litovskaya Konferentsiya Zasedaniya Ekonomičeskoj i Pravovoy Komissiy**, Moskova 1923.

CARR, Edward H., **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, Cilt 3, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2004.

CHERNEV, Borislav, **Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remarking of East-Central Europe, 1917-1918**, University of Toronto Press, Toronto 2017.

ÇOLAK, Mustafa, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

GORODETSKY, Gabriel, (ed.), **Soviet Foreign Policy, 1917-1991, A Retrospective**, Routledge, Londra 1994.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

KILIÇ, Selami, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu: Brest-Litovsk Barışı ve Müzakereleri (22 Aralık 1917-3 Mart 1918)**, İstanbul 1998.

KURAT, Akdes Nimet, "Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20 Aralık 1917-3 Mart 1918)", **Belleten**, Cilt XXXI, Sayı 123, 1967, s. 375-413.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

MAKARENKO, Pavel V. "Bolşeviki i Bretskiy Mir", **Voprosı istorii**, No.3, 2010, s.3-21.

Mirnyı Dogovor Mejdu Rossiiy s odnoy storonı i Germaniiy, Avstro-Vengriiyey, Bolgariiyey i Turtsiiyey s drugoy, Moskova 1918.

Mirniye Peregovori v Brest-Litovske s 22/9 Dekabrya 1917 g. po 3 Marta (18 Fevralya) 1918 g, Tom I, Moskova 1920.

PONTSOV, A.V., "Bretskiy Mir", **Voprosı istorii**, No 2, 1990, s.60-79.

SARI, Mustafa, **Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Sovetsko-Germanskıe Otnoşeniya ot peregovorov v Brest-Litovskie do podpisaniya Rapallskogo dogovora, sbornik dokumentov, Tom 1, 1917-1918 gg., Ministerstvo inostronnih del SSSR, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, Moskova, 1968.

ŞAHİN, Enis, **Türkiye ve Maverâ'yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

WHEELER-BENNETT, John W., **The Treaty of Brest-Litovsk and Germany's Eastern Policy**, Clarendon Press, Oxford 1940.

WHEELER-BENNETT, John W., **Brest-Litovsk: The Forgotten Peace March 1918**, Macmillan, Londra 1966.

08/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/brest-litovsk-baris-antlasmasi/?pdf=4193> adresinden erişilmiştir